

ԷՄՄԱ ՆԻԿՈՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան
գրականության ինստիտուտի հայցորդ

ՍՈՒՐԵՆ ԱՅՎԱԶՅԱՆԻ «ՁՈՐԵՐԻ ՁԱՅՆԸ» ՊԱՏՄՎԱԾԱՇԱՐԸ

Մեր անվանի գրողներից շատերն իրենց գրական գործունեությունը սկսել են պատմվածքի ժանրով, ինչը յուրահատուկ նախադուռ է հանդիսացել լայն կտավի ստեղծագործություններին անցնելուց առաջ:

Իրականության մեջ ամեն ինչ չէ, որ կարող է վեպի, վիպակի կամ դրամատիկական ստեղծագործության նյութ հանդիսանալ. «Կյանքում իրադարձություններ կան, որոնք հերիք չէին անի դրամայի համար, չէին դառնա վեպ, բայց որոնք խորն են, որոնք մի ակնթարթում այնքան կյանք են խտացնում, ինչքան չես վերապրի դարերով. պատմվածքը որսում է դրանք և պարփակում իր նեղ շրջանակներում»¹:

Ե՞րբ է գրողն անդրադառնում պատմվածքի ժանրին. «Երբ ուզում է պատկերել որևէ վիճակ, առանձին դրվագ, առանց նրա բոլոր հետքերի ու պատճառների մանրամասն վերլուծության... Սակայն միայն լնրաժեք պատմվածքը կարող է հասնել կյանքի շատ խոր ընդհանրացման, փոքր ձևի մեջ արտահայտել մեծ ճշմարտության»²:

Պատմվածքը գրականության, այսպես ասած, «օպերատիվ» ժանրերից է և հնարավորություն է ընձեռնում անմիջականորեն անդրադառնալ հասարակական ու անհատական կյանքի ամենատարբեր խնդիրների, սեղմ տարածության վրա արտահայտել անհատի ներաշխարհի ելևէջումները, հոգեկան դրաման, աշխարհի ընկալման յուրահատկությունները: Այն ուշադրություն է սևեռում առաջին հայացքից ոչ համապարփակ, երբեմն լայն հնչեղություն չունեցող, բայց խորքում հասարակական առաջընթացը ճշմարտացիորեն բնութագրող խնդիրների վրա, բացահայտում է իրականության ցավոտ կետերը, նպաստում դրանց նկատմամբ հասարակական կարծիքի ձևավորման գործընթացներին:

Գրական իր առաջին քայլերը պատմվածքի ժանրով սկսեց նաև Սուրեն Այվազյանը, ում ստեղծագործությունը հանիրավի կերպով անուշադրության է մատնված մինչ օրս և ունի գիտականորեն համակարգված ուսումնասիրության ու արժևորման խիստ կարիք:

¹ Белинский В.Г. Полное собрание соч. в 3-х томах, т. 3, М; 1948, стр. 238.

² Զրբաշյան Էդ., Գրականության տեսություն, Երևան, 1980, էջ 356:

Ուշադիր ուսումնասիրության դեպքում ժառանգորդական կապեր կարելի է տեսնել Ա.Բակունցի, Ս.Խանգադյանի, Գ.Սևունցի ու Ս.Այվազյանի ստեղծագործությունների միջև: Հարցը ոչ թե պատկերային համակարգի որոշ ընդհանրությունների մասին է, այլ տիպաբանական կապերի, որոնք կապված չեն ուղղակի ազդեցության կամ փոխառման հետ, այլ երևան են գալիս համանման գրական երևույթների միջև: Քանի որ գեղարվեստական գիտակցությունը և նրա զարգացումը ենթարկվում են որոշ ընդհանուր օրինաչափությունների, ուստի հասարակական կյանքի և գրական պրոցեսի համանման պայմաններում առաջանում են վիպաբանորեն իրար մոտ կամ իրար հետ համընկնող երևույթներ:

Նշված բոլոր գրողների «ստեղծագործական ավազանը» Սյունյաց լեռնաշխարհն է՝ իր անկրկնելի բնությամբ, որն, անշուշտ, ընդգծված հետք է ողնում բնավորությունների ձևավորման ու անհատական դրսևորումների վրա: Նրանց հերոսները լեռնաշխարհի մարդիկ են, որոնց միջոցով գրողներն անդրադառնում են ժամանակային տարբեր կամ նույն հատվածների մթնոլորտային տատանումներին ու նրանց դրսևորումներին անհատի հոգեբանության վրա: Բոլոր դեպքերում նրանց ստեղծագործությունների առանցքում «արմատացած բարքերի, ժողովրդական առողջ սկզբունքների, ազգային արժեքների բացահայտումն է»³:

Ս.Այվազյանի «Ձորերի ձայնը» պատմվածաշարի հերոսները լեռնաշխարհի մարդիկ են՝ իրենց մանր ու մեծ հետաքրքրություններով, նախնականորեն պարզ, երբեմն միամիտ պատկերացումներով, աշխարհընկալման իրենց յուրահատուկ սկզբունքներով, բարոյահոգեբանական առանձնահատկություններով: Նրանց մասին պատումներում Ս.Այվազյանը շոշափում է բոլոր ժամանակների համար կարևոր նշանակություն ունեցող անհատի ու հասարակության, ներանձնական հարաբերությունների, ընտանիքի, սիրո, արդարության, բարոյականության հարցերը՝ փորձելով յուրանքանչյուր առանձին դեպքում իր հերոսների ներաշխարհում բացահայտել հետաքրքիր շերտեր...

Շարքի պատմվածքներից շատերն ունեն կենսագրական հենք. «Քարակոփի ձորերում է անցել իմ մանկությունը: Եվ տարիներ հետո, երբ շատ ջրեր են հոսել այդ ձորերով, ես վերադարձել եմ, կորցրած մանկությունս եմ որոնում»⁴:

³ Նույն տեղում, էջ 327:

⁴ Այվազյան Ս., Խիդճը, Երևան 1957, էջ 5:

Մանկության օրերի քաղցր վերհուշեր են սփռված բոլոր պատմվածքներում: «Շարունակում եմ ճանապարհը: Ուզում եմ հեռանալ ծանր տպավորություններից: Ուզում եմ անհոգ լինել, ինչպես երբևէ եղել է այդ ձորերում Արևի ջերմությունից բուրում են ծաղիկները, կշկշում են կաքավները, և դեռ զույգ չգտած հավքերը տարբեր լեզուներով իրենց սերն են կանչում: Գնում եմ: Դեռ իմ առջև Կաքավաձորն է, Մթնաձորը, Խշիշանը...»⁵ («Ձորերի ձայն»):

Տոհմիկ աշխատավոր հայ մարդու կերպար է շարքի համանուն պատմվածքի հերոս Շափաղաթ ապերը, որն ինչ-որ տեղ հիշեցնում է Ս.Խանգաղյանի «Յոթերորդ աղբյուրը» պատմվածքի հերոս վարպետ Մարգարին:

Շափաղաթ ապոր հինգ որդիներին նույն օրն են զինակոչում և ուղարկում ռազմաճակատ.... Մեկը մյուսի հետևից գալիս են որդիների «սև թղթերը» ու ամեն անգամ Շափաղաթ ապերը դրանք թաքցնում է կնոջից ու հարսներից, թոռներից ու մտածում է, որ «Կռվում սխալմունքներ շատ են լինում... Կարող է ես էլ է սխալմունք»:

Փխրուն սրտով, բայց միաժամանակ ամուր կամքի տեր են լեռնեցիները: Հինգ որդիներին կորցրած հայրը նպատակ ունի, որի համար էլ պիտի շարունակի ապրել, պիտի մեծացնի որբերին, պիտի հավերժացնի զոհված որդիների հիշատակը. «Գլորվելիս էլ ոտի վրա կանգնելու մասին պետք է մտածել: Նպատակն առջևում է լինում, վայ ետ նայողին: Ցամաքացրեց թշնամին իմ սրտի հինգ աղբյուրը, նրանց անունով հինգ հիշատակ աղբյուր պիտի շինեմ ես ձորերում: Թող մեզնից հետո եկողը իմանա, որ հեշտ չի եղել: Թող իմանա, որ մի սիրտը հինգ կտոր է արվել, էլի ապրել է մարդն ու հավատարիմ է եղել իր հավատամքին: Թող իմանա, որ ինչ ինքը վայելում է, արյունով է ձեռք բերվել և ինչքա՜ն արյունով...»⁶:

Շափաղաթ ապոր պես ամուր ու դիմացկուն են Ունանանց Բրուտ Ունանը, Սուկլունց Լևոնը, Խաչանը («Փրթոսի ընկուզենին»), Ավոն («Ճանապարհ»), Լալազարը («Լառ Լալազարը»), Շումոն («Թխկուտի ձորում»), Մեհրին («Վիշտը»), ծերունի Հակոբջանը («Հերիք»), Օհանը («Մարդը»), Հաբին («Խիղճը»): Նրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր վիշտը, ցավը, իր կորուստները, որոնք հոգևոր ու բարոյական նկարագրի յուրահատուկ կերպ են տալիս նրանց:

⁵ Նույն տեղում, էջ 8:

⁶ Նույն տեղում, էջ 15:

«Փրթոսի ընկուզենին» պատմվածքի հերոսները տարիների փորձով իմաստնացած, բազմաթիվ դժվարություններ տեսած մարդիկ են, որ իրիկնամուտին հավաքվում են ընկուզենու տակ ու պատմում են աշխարհի չարից ու բարուց: Դարավոր ընկուզենին հավերժության խորհրդանիշն է. «Հին է Խնձորեսկը: Հին է և այն ընկուզենին, որ խշշում է գյուղից վեր մեծ ճանապարհների վրա...Եվ ինչե՛ր է հիշեցնում այդ խշշոցը... Ինչպիսի պատմություններ մեցած-գնացած խնձորեսկցիների մասին»⁷:

Բան ու կարոտի մարդիկ են պատմական Խնձորեսկի մարդիկ, գյուղը շրջապատող լեռների պես ամուր ու առնական, մարտնչող ու անհնազանդ: Նրանց շնորհիվ է, որ գյուղը երբեք չի գրավվել ոչ մի թշնամու կողմից: Տաղանդավոր գիտնականների, զինվորական հայտնի գործիչների, հանրաճանաչ արվեստագետների, գրողների, իրենց հողին կառչած, իրենց հողի վրա տիրոջ իրավունքով ապրող մարդիկ են Ս.Այվազյանի հայրենակիցները՝ խնձորեսկցիները: Պատմվածքի հերոս Ալեքսանի ժառանգորդներն են նրանք, ում Ղրդիզ խանի երեք-չորս աժդահաները չեն կարողանում կապկպել «Խնձորեսկցուն կապելն անհնարին է...», - իր խոսքը եզրափակում է Ալեքսանի մասին պատմող ծերունիներից մեկը:

Դարավոր ընկուզենու պես խորհրդանշական է նաև Փրթոսը, ով հարյուրավոր ընկուզենիներ է տնկել ճամփեզրերին. «Մտածել է ծառեր տնկել բոլոր դժվար ճամփաների վրա, որ երկար գնացող մարդիկ նստեն նրա շվաքում, իմանան, որ Փրթոսն էլ է մի բան թողել իրենից հետո:

Խորհրդանշական է պատերազմում մի ոտքը կորցրած Թոփչի Խազանի կերպարը, ում անունը լսելուց ահ ու սարսափով են լցվում հարևան գյուղերում բնավորված թաթար-ազերիները... Առաջին համաշխարհային պատերազմի մասնակիցներից է նա, որ Մեծ հայրենականի հենց առաջին օրերին «հենց լսեց Գերմանիան մտել է մեր երկիրը, հազավ սնդուկում խնամքով պահած ֆելդֆեբելական մունդիթ, կախեց Գևորգյան երեք խաչը, գնաց կոլտնտվարչություն: -Ռազմական դրություն է,- ասաց,- տանը նստելով հաղթանակ չի լինի: Մարտական առաջադրանք տվեք ինձ»⁸:

Շարքի պատմվածքների հերոսներն ունեն իրենց նախատիպերը, և Ս.Այվազյանը նրանց կենսագրության առանձին փաստերն ու իրողություններն է դարձնում գեղարվեստական ընդհանրացումների առանցք:

⁷ Նույն տեղում, էջ 18:

⁸ Նույն տեղում, էջ 23:

Նրանց բոլորի համար ամենամեծ սրբությունը հողն է, հայրենիքը, որը ոչ թե ծննդավայր է սոսկ, այլ անանց արժեք:

Emma Nikoyan

A collection of Suren Ayvazyan's short stories "The voice of gorges"
RESUME

Suren Ayvazyan's short stories have a wide range of spatial-temporal inclusions. His protagonists are people of the period of Collectivization, World War II, and Social reorganization of village with their concerns and anxieties, peculiarities of outlook.

Thematic, genre and structural peculiarities of these short stories are revealed in the presented article.

Никоян Эмма

Цикл рассказов Сурена Айвазяна "Голос оврагов"
РЕЗЮМЕ

У рассказов Сурена Айвазяна широкий спектр пространственно-временных включений. Его герои – люди времен коллективизации, Великой Отечественной войны, социальных преобразований деревни со своими заботами и переживаниями, особенностями мировоззрения.

В статье рассматриваются тематические, жанровые, структурные особенности этих рассказов.